

Бочарова Карина Анатоліївна,
аспірант кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: k.bocharova@rambler.ru
ORCID 0000-0003-0486-9654

УДК 343.971:504.9

ВАНДАЛІЗМ ЯК ПРОЯВ АГРЕСИВНОЇ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Статтю присвячено аналізу поняття і сутності вандалізму як агресивної протиправної поведінки та його видів. Окреслено основні наукові класифікації залежно від мотивів і причин учинення вандалізму. Доведено, що особливості простору й дизайну впливають на збільшення кількості його проявів, оскільки люди схильні руйнувати речі, які морально чи духовно їх пригнічують. Наголошено, що прояви вандалізму постійно повторюються через відносно м'які санкції, низький рівень викриття та підвищену латентність.

Ключові слова: протиправна поведінка; вандалізм; прояви вандалізму; запобігання вандалізму; агресія; агресивна поведінка.

Бочарова К. А., аспірант кафедри кримінології і уголовно-исполнительного права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: k.bocharova@rambler.ru ; ORCID 0000-0003-0486-9654

Вандализм как проявление агрессивного противоправного поведения

Статья посвящена анализу понятия и сущности вандализма как агрессивного противоправного поведения и его видов. Рассматриваются основные научные классификации в зависимости от мотивов и причин совершения вандализма. Подчеркивается, что особенности пространства и дизайна влияют на увеличение количества его проявлений, поскольку люди склонны разрушать то, что морально или духовно их угнетает. Отмечено, что эти виды действий постоянно повторяются из-за относительно нестрогих санкций, низкого уровня выявления и повышенной латентности.

Ключевые слова: противоправное поведение; вандализм; проявления вандализма; предотвращение вандализма; агрессия; агрессивное поведение.

Актуальність та постановка проблеми. На теренах сучасних урбаністичних територій виникає чимало девіантних проявів стосовно культурних, історичних, соціально-виховних об'єктів власності та споруд, що становлять

цінність для населення і держави. Тож важливо мати на увазі, що прояви агресії та девіантна поведінки складають систему вчинків особи або певних деструктивних груп, що відхиляються від загальноприйнятих соціальних норм, пануючих у суспільстві (моралі). До того ж кожний вчинок особи є свідомою дією, актом морального самовизначення, в якому людина стверджує себе як особистість у ставленні до іншої людини, самої себе, соціальної групи або суспільства, проявом в об'єктивній реальності системи її цінностей та рефлексії до життя в цілому. Останніми роками збільшилося насильство й жорстокість серед населення, а також деструктивна поведінка молоді та підлітків, тому й акти вандалізму стають дедалі поширеними. Дії вандалів привертають увагу держави, оскільки вони є певним фундаментом рецидивної злочинності й розгортаються насамперед на тлі національних, релігійних та особистісних конфліктів.

Аналіз досліджень і публікацій. Певні міркування стосовно питання вандалізму, його характеристики і значення викладено у працях В. В. Максимова (V. Maksymov), Л. С. Філіппової (L. Filippova), О. В. Александренка (O. Aleksandrenko), Н. О. Веселовської (N. Veselovska), А. Ф. Зелінського (A. Zelins'kyj), І. В. Ковтонюка (I. Kovtoniuk), Л. С. Ростомяна (L. Rostomian) та інших вітчизняних та зарубіжних науковців. Найбільше уваги дослідженню вандалізму як прояву деструктивної поведінки приділено в працях зарубіжних науковців, таких як С. Коен (S. Cohen), А. Гольдштейн (A. Goldstein), Д. Фішер і Р. Берон (D. Fisher and R. Baron), В. Оллен (V. Allen) та ін.

Але можна констатувати, що в українській науці бракує нових комплексних досліджень, присвячених науково-теоретичному опануванню цього суспільно небезпечного явища та запобіганню злочинам, що пов'язані з вандалізмом. Існуюча кримінологічна характеристика цього виду злочинних проявів уже дещо застаріла, а основні засоби запобігання не відповідають тенденціям сучасного суспільства.

Мета статті – проаналізувати поняття та сутність вандалізму як протиправної агресивної поведінки й визначити його види. Важливість публікації щодо виділення вандалізму як окремого об'єкта дослідження обумовлено тим, що дії вандалів набувають особливого соціального значення.

Виклад основного матеріалу. Вандалізм – одна з форм деструктивної поведінки людини, що виражається в умисному знищенні матеріальних цінностей. Історичне тлумачення слова «вандалізм» – дикий, безжалісний грабіж, варварство. Це значення пов'язано з історією виникнення цього терміна, що веде до східно-германського племені вандалів, які розграбували Рим у червні 455 р. Тоді загарбники забрали з Риму велику кількість коштовностей і творів мистецтва.

Етимологія цього терміна має широкий ряд визначень, тому для більш детального й об'єктивного дослідження питання вандалізму як прояву агресивної протиправної поведінки потрібно приділити увагу кожному з них.

Уперше вандалізм у сучасному його значенні був використаний у часи Великої Французької революції членом конвенції Генеральних Штатів абатом Анрі Грегаром у 1794 р., коли він виступив з «Доповіддю про руйнування, які завдаються вандалізмом, і засобах їх запобігання», закликаючи найсуворішим чином припинити знищення пам'яток мистецтва, зокрема маючи на увазі подібні дії армії молоді Французької республіки.

Вандалізм тісно пов'язаний з поняттям агресії, спрямованим на спричинення шкоди не лише матеріальним цінностям. Але одне з сучасних літературних джерел визначає вандала як особу, «що навмисно чи внаслідок неухватності руйнує власність, що належить іншій особі суспільства». Тобто це хуліган, що псує суспільну, приватну чи комунальну власність. Так, А. Голдштейн дає визначення: «Вандалізм – це навмисний акт руйнування або псування чужої власності». Саме навмисність руйнування створює головні труднощі у застосуванні цього поняття. Чимало шкоди навколишньому середовищу та обладнанню завдається не стільки через усвідомлене бажання зруйнувати, скільки внаслідок неухватності, відсутності піклування та охайності, з міркувань особистої зручності [7].

Ідея про те, що людська поведінка багато в чому залежить від особливостей фізичного середовища, лежить в основі підходу, найбільш радикальні представники якого стверджують, що головною і єдиною причиною вандалізму є невдалий архітектурний дизайн: люди схильні руйнувати речі, які фізично чи духовно їх пригнічують. При дослідженні варто звернути увагу на те, яким чином особливості простору і дизайну впливають на можливість сприймати і реально контролювати поведінку, а також на специфічні деталі предметів, які зазнали руйнації і псування, вважаючи, що вони послаблюють внутрішні механізми стримування деструктивних дій.

До кримінально-правових проявів вандалізму, тобто до тих діянь, що проявляють це явище в об'єктивній реальності, належать діяння, що передбачені різними розділами Особливої частини Кримінального кодексу України, але, на жаль, не виділені в окремий розділ чи статтю. Зокрема, до злочинів, пов'язаних з вандалізмом, можна віднести пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178), незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179), умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194), масові заворушення (ст. 294), хуліганство (ст. 296), знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці (ст. 298), наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297), наруга над державними символами (ст. 338), умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347) та умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1).

Як правило, злочини, пов'язані з вандалізмом, можуть мати будь-який з перелічених мотивів, або їх певну комбінацію, а саме:

– хуліганський мотив: руйнування майна найчастіше відбувається імпульсивно, до того ж майже завжди під дією алкогольних напоїв чи наркотичних

речовин. Якщо злочин скоїли підлітки, то вони заздалегідь не готуються, а просто потрапляють під вплив спільників, вважаючи наругу і руйнацію розвагою. Часто для руйнації використовуються пляшки від алкогольних напоїв, каміння, елементи надгробків або огорожі. У цьому разі проявляється бажання самоствердитись, показати перевагу над суспільством, або це гра, протест, бажання відчутти «адреналін»;

– корисливий мотив: якщо при скоєнні злочину викрадаються предмети, які мають культурну або матеріальну цінність. У цьому разі вандалісти можуть підготувати заздалегідь сокиру, молот тощо;

– емоційно-особистісний мотив проявляється в нарузі над могилою і несе в собі заздрість або помсту покійному, або членам його родини. Цей мотив зустрічається досить рідко;

– національний мотив: особи об'єднуються з метою пропаганди націоналістичної ідеології;

– расовий мотив;

– релігійний мотив;

– сексуальний мотив (некрофілія) [2, с. 73].

У суспільній свідомості вандалізм часто постає безцільною, безглуздою, невмотивованою поведінкою. Виявлення мотивів вандалізму стало одним із головних завдань соціальних дослідників від моменту появи перших публікацій з цієї проблеми. Зупинимося на двох мотиваційних типологіях вандалізму. Розглянемо типологію С. Коена [3], найчастіше згадувану у літературі. Залежно від домінуючого мотиву руйнації С. Коен виділяє шість типів вандалізму.

1. Вандалізм як засіб придбання. Основний мотив руйнації становить матеріальна вигода. Ця форма вандалізму, власне, є різновидом крадіжки. Відомо, що значної шкоди зазнають об'єкти, що містять кольорові метали. Знімаються дверні ручки, меморіальні дошки, деталі приладів та пристроїв. Тотального поширення набув цей різновид вандалізму на цвинтарях, коли крадуть квіти, вінки, золото написів.

2. Тактичний вандалізм. Руйнування використовують як засіб задля досягнення іншої мети. Наприклад, аби запобігти зниженню цін, знищуються цілі партії товару.

3. Ідеологічний вандалізм. Цей вид подібний до попереднього, тому його іноді об'єднують. Про ідеологічний вандалізм йдеться, коли руйнівник ставить соціальну чи політичну мету. Об'єкт руйнації має яскраво виражений символічний зміст. Він може позначати тип влади, соціальні інститути, якусь соціальну чи національну групу. Соціальні революції і катаклізми зазвичай супроводжуються посиленням цього різновиду вандалізму. Руйнування пам'ятників архітектури під час Французької революції мало антимонархічний, антифеодальний і антикатолицький характер. Саме ці символи знищувалися з особливою інтенсивністю. Так була зруйнована Бастилія, яка була символом королівського суду. На королівському цвинтарі Сен-Дені за 3 дні

було знищено 51 пам'ятник. Всього ж за 1789-1800 рр. у Франції були зруйновані 168 пам'яток мистецтва й архітектури. Відомо, що інтенсивно знищувалися символи попереднього ладу і у революційній Росії. Наприклад, із 1917 р. зруйновано 25-30 тис. церков та соборів, близько 500 монастирів, знищено щонайменше 20 млн ікон, близько 400 тис. дзвонів.

4. Вандалізм як помста. Руйнування відбувається у відповідь на образу. Особливість цього різновиду в тому, що руйнація майна є відкладеною відповіддю на дію противника і відбувається анонімно. Образа може бути уявною, а об'єкт руйнації може лише побічно чи символічно пов'язаний з первинним джерелом ворожості. Така форма помсти приваблива тим, що є емоційно ефективною, але дозволяє уникнути особистого зіткнення. Крім того, об'єкт помсти не завжди досяжний. Зазначається, що така форма помсти «часто безпечна, зазвичай надійна і завжди солодка» [3]. Деякі дослідники трактують цей різновид вандалізму як відповідь на агресію.

5. Вандалізм як гра. Це розповсюджений різновид дитячого та підліткового вандалізму. Руйнування сприймається як можливість підняти статус у групі однолітків за допомогою прояви сили, спритності, сміливості. Таке проведення часу часто має характер змагання.

6. Злісний вандалізм. Злісним вандалізмом є акти, викликані почуттями ворожості, заздрості, неприязні до інших людей і задоволення від заподіяної шкоди. У цьому об'єкт менш специфічний, як у випадку вандалізму-помсти. Наприклад, в 1977 р. чоловік облив кислотою 23 художніх полотна, серед яких були твори класичного живопису, наголосивши на тому, що йому було важливо знищити те, що дороге іншим. Ще більш зримо передано настрій, що супроводжує подібні акти руйнування, у романі Ф. Сологуба «Мелкий бес», для героїв якого отримання задоволення шляхом заподіяння зла іншим є складовою повсякдення. У одному з епізодів роману описується, як вони вихлюпують залишки кави на шпалери і потім починають бити ногами по стінах кімнати, намагаючись їх забруднити. Цим вони сподіваються нашкодити господарці квартири, яка нічим їм не завинила.

Інша класифікація мотивів вандалізму, що заслуговує на увагу, запропонована Д. Кантером [5]. Крім уже розглянутих мотивів помсти і придбання, Д. Кантер називає такі причини.

1. Гнів. Руйнівні дії пояснюються почуттям досади, переживанням нездатності досягти чогось і може бути спробою справитися з стресом.

2. Нудьга. Причиною підліткового вандалізму часто є бажання розважитися. Спостерігається тенденція, що нудьга перестала бути мотивом. Як відзначили деякі дослідники, стан нудьги є таким психологічним станом, у якому відбуваються порушення психіки молоді, через що і проявляється вандалізм. Мотивом виступає пошук нових вражень, гострих відчуттів, пов'язаних з небезпекою. Важливу роль у формуванні такої поведінки мають субкультурні ставеворольові стереотипи. Особливого значення набуває уяв-

лення про маскулітність як здатність переживати сильні емоції, відкрито їх виявляти, діяти швидко, не думаючи.

3. Дослідження. У цьому разі метою руйнації є пізнання. Зокрема, причиною пошкоджень, скоєних дітьми, буває цікавість, бажання зрозуміти, як працює система. Це стосується не тільки фізичних об'єктів, але й соціальних. Руйнування є засобом перевірки меж допустимого, намагання встановити, наскільки сильні громадські норми і авторитет дорослих.

4. Естетичне переживання. Спостереження за фізичним процесом руйнації відкриває нові враження, що супроводжується звуками, які здаються приємними.

5. Екзистенційне дослідження. Розкриваючи цей мотив, Д. Кантер пояснює, що вандалізм може бути як самоствердженням, так і дослідженням можливості свого впливу на суспільство, здатність привернути увагу до себе. Мабуть, найдавнішим прикладом акту вандалізму є вчинок Герострата, який спалив храм заради особистої слави. Як зазначають дослідники вандалізму в мистецтві, «хімерне» прагнення до привернення уваги часто є мотивом псування великих творів живопису. Як правило, руйнівники подібного типу прагнуть уникнути арешту і намагаються зробити зі свого вчинку публічну подію. Так, російський художник А. Бренер, який намалював балончиком зеленої фарби знак долара на всесвітньо відомій картині Казимира Малевича «Супрематизм. 1921-1927», що перебувала у музеї сучасного мистецтва Амстердама, пояснив свій вчинок: «Я терорист в мистецтві, хотів би привернути увагу до становища митців у світі і особисто до себе».

Безглуздість вандалізму відносна. Будь-яка людська діяльність мотивована, а, отже, має свій особистісний зміст, не завжди, звичайно, усвідомлюваний особою, яка його вчиняє, не кажучи вже про інших осіб. Але визнання цих дій безглуздими недостатньо, з погляду встановленої у суспільстві моральної свідомості. Дії щодо знищення та пошкодження майна, руйнування споруд, будівель, пам'ятників та наруга над могилами ніколи не стануть допустимими і прийнятними для суспільства; вони завдають неабиякого морального болю громадянам.

Висновки та пропозиції. Вандалізм – форма агресивної протиправної поведінки, що проявляється в умисному знищенні та пошкодженні матеріальних цінностей. Його основними ознаками, крім агресивності, є протиправність і аморальність. Злочини, пов'язані з вандалізмом, посягають як на природні, так і набуті права окремих індивідів, громадян або суспільства в цілому.

Руйнування і поломки суттєво змінюють вплив міського середовища на емоційний стан особи, тому явище вандалізму потребує подальшого дослідження. На жаль, такі види дій постійно повторюються, на нашу думку, через відносно м'які санкції, низький рівень викриття та підвищену латентність. Випадки вандалізму і надалі мають місце, а повторні вчиняються в посиленій формі.

Список літератури:

1. Максимов В. В. Правова охорона культурних цінностей у Конвенціях ЮНЕСКО : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.11/ В. В. Максимов ; НАН України. Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 1997. – 16 с.
2. Александренко О. В. Прояви вандалізму на об'єктах культурної спадщини / О. В. Александренко, Н. О. Веселовська // Молодий вчений. – 2013. – № 1 (01). – С. 71–74.
3. Cohen S. Destruction of property: Motives and meanings // *Vandalism* / Ed. by C. Ward. – London : The Architectural Press, 1973.
4. Cordess C. Art vandalism / C. Cordess, M. Turcan // *British Journal of Criminology*, 1993. – Vol 33. – № 1. – P. 95–102.
5. Canter D. Vandalism: Overview and prospect / D. Canter // *Vandalism: Behavior and motivation* / Ed. by Z. Levy-Leboyer. – Amsterdam : Hoth-Holland, 1983.
6. Меликьянц Р. Теракт проти картини із застосуванням хімічної зброї / Р. Меликьянц // *Вісті*. – 1997. – 25 бер.
7. Goldstein A. The psychology of vandalism / A. Goldstein. – New York : Plenum Press, 1996.
8. Філіппова Л. С. Розслідування кримінально-правових проявів вандалізму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л. С. Філіппова ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – Київ, 2008. – 20 с.
9. Зелінський А. Ф. Підлітковий вандалізм / А. Ф. Зелінський, М. О. Маршуб // *Право України*. – 1994. – № 11. – С. 40–43.
10. Сотула О. С. Політичний вандалізм: кримінально-правова характеристика / О. С. Сотула // *Актуальні питання реформування правової системи України*. – Луцьк, 2008. – С. 563-564.
11. Ковтонюк І. В. Щодо питання «вандалізму» / І. В. Ковтонюк // *Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законодавчій і правозастосовній діяльності*. – Київ : Атіка, 2009. – С. 605-606.
12. Ростомян Л. С. Використання можливостей судово-почеркознавчої експертизи під час розслідування кримінально-правових проявів вандалізму / Л. С. Ростомян // *Право України*. – 2008. – № 6. – С. 69–72.
13. Fisher J. D. An equity-based model of vandalism / J. D. Fisher, R. M. Baron // *Population and Environment*. Vol. 5. No. 3/ *The Urban Residential Environment*. Part 1. Fall, 1982, pp.182-202.
14. Allen V. Toward an understanding of the hedonic component of vandalism / V. Allen // *Vandalism: Behavior and motivation* / Ed. by C. Levy-Leboyer. Amsterdam: Hoth-Holland, 1983, pp. 77- 89.

References:

1. Maksymov, V. V. (1997). *Pravova okhorona kul'turnykh tsinnostej u Konventsiiakh YuNESKO: avtoref. dys. ...kand. iur. nauk: 12.00.11* [Legal protection of cultural values in UNESCO's Conventions]. Kyiv. 16 p. [in Ukrainian].
2. Aleksandrenko, O. V., Veselov's'ka, N.O. (2013). *Proiavy vandalizmu na ob'iektakh kul'turnoi spadschyny* [Manifestations of vandalism in objects of cultural heritage]. *Molodyj vchenyj – Young scientist*. (01). P. 71-74. [in Ukrainian].
3. Cohen, S. (1973). *Destruction of property: Motives and meanings*. London: The Architectural Press. [in English].
4. Cordess, C., Turcan, M. (1993). *Art vandalism*. 33. 95-102. [in English].
5. Canter, D. (1983). *Vandalism: Overview and prospect*. *Vandalism: Behavior and motivation*. Amsterdam: Hoth-Holland. [in English].
6. Melyk'iants, R., (1997). *Terakt proty kartyny iz zastosuvanniam khimichnoi zbroi* [The attack against the picture with using a chemical spoils]. *Visti*. 25 March. [in Ukrainian].

7. Goldstein, A. (1996). The psychology of vandalism. New York: Plenum Press. [in English].
8. Filippova, L. S. (2008). Rozsliduvannia kryminal'no - pravovykh proiaviv vandalizmu: avtoreferat dys... kand. nauk: 12.00.09 [Investigation of criminal and legal manifestations of vandalism]. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
9. Zelins'kyj, A. F. (1994). Pidlitkovyj vandalizm [Teenager's vandalism]. Pravo Ukrainy – Law of Ukraine. 11. P.40-43. [in Ukrainian].
10. Sotula, O.S. (2008). Politychnyj vandalizm: kryminal'no – pravova kharakterystyka [Political vandalism: a criminal and a legal characteristic]. Luts'k. P.563-564. [in Ukrainian].
11. Kovtoniuk, I. V. (2009). Schodo pytannia «vandalizmu» [About the issue of vandalism]. Kyiv: Atika. P. 605-606. [in Ukrainian].
12. Rostomian, L. S. (2008). Vykorystannia mozhlyvostej sudovo-pocherkoznavchoi eksperytyzy pid chas rozsliduvannia kryminal'no-pravovykh proiaviv vandalizmu [Application of handwriting forensic during the investigation of vandalism]. Pravo Ukrainy – Law of Ukraine. 6. P. 69–72.
13. Fisher, J.D., Baron, R.M. (1982). An equity-based model of vandalism. Population and Environment. 5. 3. 182-202. [in English].
14. Allen, V. (1983). Toward an understanding of the hedonic component of vandalism. Amsterdam: Hoth-Holland. Pp. 77-89. [in English].

Bocharova K. A., Postgraduate student of the Department of Criminology and Penitentiary Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: k.bocharova@rambler.ru ; ORCID 0000-0003-0486-9654

Vandalism as a manifestation of an aggressive illegal behavior

A lot of deviant behavior manifestations regarding cultural, historical, social and educational objects of property valuable for the population and state appeared on the territory of the modern urban areas. It should be taken into account that the demonstrations of aggression and a deviant behavior constitute a system of acts committed by an individual or by some destructive groups that deviate from the generally accepted rules. At the same time, every act of an individual is a conscious action, act of self-determination, where a person affirms himself/herself as a personality in relations to another person, to himself/herself, social groups or society. In recent years, violence and cruelty among the population and destructive behavior of young people and teenagers arose consequently the number of vandalism acts increased.

This article defines the concept, the nature and types of vandalism as an aggressive illegal behavior. The necessity of differentiating vandalism as a separate object is caused by the fact that vandal acts acquire a special social meaning.

Since the appearance of the first work on this topic the main task of social researchers was to determine vandalism motives. Our paper analyses two main types of classification vandalism depending on reasons and motives. As a rule all of them are motivated by hooligan, selfish, emotional, national, racial, religious and sexual grounds. Vandalism is one of the forms of the person's destructive behavior that is expressed in deliberate breaking tangibles.

So, while studying this phenomenon a special attention is paid to the fact how the peculiarities of space and design influence the possibility to perceive and control the behavior of persons committing vandal acts.

Key words: illegal behavior; vandalism; manifestations of vandalism; prevention of vandalism; aggression; aggressive behavior.

Надійшла до редколегії 24.12.2015 р.